

Lamiyə Əliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

 10.30546/2518-752X.1.507.046

MƏKTƏB-AİLƏ ƏMƏKDAŞLIĞI VƏ ONUN ŞAĞİRDİN SOSIAL İNKİŞAFINA TƏSİRİ

Açar sözlər: sosial inkişaf, məktəb-ailə əməkdaşlığı, emosional rifah, şagird davranışı, valideyn-müəllim ünsiyyəti

Keywords: social development, school-family collaboration, emotional well-being, student behavior, parent-teacher communication

Ключевые слова: социальное развитие, сотрудничество школа-семья, эмоциональное благополучие, поведение учащихся, общение родителей и учителей

Giriş. Müasir təhsil sistemində yalnız akademik nəticələr deyil, eyni zamanda şagirdlərin sosial və emosional inkişafı da ön plana çıxmaqdadır. Təhsilin əsas məqsədi təkcə bilik və bacarıq qazandırmaqla kifayətlənmir, həm də şəxsiyyətin formalaşdırılması, cəmiyyətə uyğun davranış modellərinin aşılması və şagirdin psixososial inkişafının təmin edilməsidir. Bu baxımdan, uşağın şəxsiyyət kimi inkişafında ailə və məktəb mühüm rol oynayır. Xüsusilə ibtidai və orta təhsil dövründə bu iki sosial institutun birgə fəaliyyəti uşağın gələcək həyatında əsaslı iz buraxır. Ailə və məktəb bir-birini tamamlayan, uşağın təlim-tərbiyə prosesinə fərqli, lakin qarşılıqlı əlaqəli təsirlər göstərən iki əsas amildir.

Məktəb və ailə arasında qurulan əməkdaşlıq, yalnız informasiya mübadiləsi ilə məhdudlaşmamalı, qarşılıqlı hörmət, anlayış və ortaq məsuliyyət prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Bu əməkdaşlıq sayəsində şagird daha balanslı, emosional sabit və sosial baxımdan uyğunlaşa bilən bir fərd kimi formalaşır. Ailə və məktəbin eyni tərbiyə prinsiplərini tətbiq etməsi, uşağın davranışında ardıcılıq və sabitlik yaradır. Əks halda, məktəbdə və evdə qarşılaşdığı fərqli yanaşmalar uşaqda çəşqinlik yarada bilər və bu, onun davranışlarında ziddiyyətlərə səbəb ola bilər.

Məktəb-ailə əməkdaşlığı uşağın bir fərd kimi cəmiyyətə inteqrasiyasında mühüm mərhələdir. Uşaq bu əməkdaşlıq çərçivəsində təkcə bilik deyil, həm də dəyərlər, sosial normlar, etik davranış qaydaları və emosional nəzarət kimi həyatı bacarıqları mənimsəyir. Uşaq üçün ailə birinci sosiallaşma mühiti olsa da, məktəb bu prosesi sistemli şəkildə inkişaf etdirən və istiqamətləndirən ikinci mühüm sosial məkandır. Əgər bu iki mühüm mühit bir-biri ilə koordinasiyalı şəkildə fəaliyyət göstərsə, uşağın inkişafı daha müsbət və davamlı olar.

Valideynlərin məktəb həyatında aktiv iştirakı – müəllimlərlə mütəmadi ünsiyyət qurması, tədbirlərə qatılması, övladlarının dərslə fəaliyyəti ilə maraqlanması və məktəbin müəyyən qərarlarında fikir bildirməsi – uşağın özünü dəyərli hiss etməsinə və sosial məsuliyyət duyğusunun formalaşmasına səbəb olur. Bu cür

fəaliyyətlər uşağın məktəbdəki mövqeyini gücləndirir, onun motivasiyasını artırır və məktəbi təkcə öyrənmə yeri deyil, həm də sosial inkişaf mühiti kimi qəbul etməsinə şərait yaradır.

Müasir pedaqogika və inkişaf psixologiyası sahəsində aparılan tədqiqatlar da göstərir ki, valideynlərin təhsildə iştirak səviyyəsi ilə uşaqların akademik nailiyyətləri və sosial bacarıqları arasında güclü müsbət əlaqə mövcuddur. Valideynin məktəblə əlaqədə olması uşağın dərəcə davamiyyətini artırır, dərəcə marağını yüksəldir, sinif daxilində və məktəbdəki davranışlarını müsbət istiqamətdə dəyişdirir. Eyni zamanda, valideynlər məktəbdə hansı tərbiyə və öyrətmə metodlarının tətbiq edildiyinə bələd olaraq evdə bu yanaşmaları davam etdirə bilirlər. Bu da şagirdin davranışlarında sabitlik və ahəng yaradır.

Bu əməkdaşlıq prosesi yalnız valideynlər və müəllimlər arasında deyil, eyni zamanda məktəb rəhbərliyi və digər pedaqoji heyət ilə də əlaqəli şəkildə inkişaf etməlidir. Məktəb rəhbərliyi valideynlərlə açıq və şəffaf münasibətlər qurmalı, onları məktəbdə baş verən hadisələr, yeniliklər və dəyişikliklər barədə vaxtında məlumatlandırmalıdır. Bu şəraitdə valideynlər özlərini məktəb həyatının bir hissəsi kimi hiss edir və bu, onların uşaqlarına münasibətində və tərbiyə metodlarında da öz əksini tapır.

Məktəb və ailə arasında sağlam, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan əməkdaşlıq modeli yalnız şagirdin təhsilində deyil, onun sosial və emosional inkişafında da mühüm rol oynayır. Belə bir əməkdaşlıq mühiti uşağın özünü dəyərli və güvənli hiss etməsini təmin edir, onu açıq fikirli, əməkdaşlığa meyilli, sosial baxımdan yetkin bir fərd kimi formalaşdırır. Bu baxımdan, müasir təhsil strategiyalarında məktəb-ailə əməkdaşlığının təşviqi və dəstəklənməsi prioritet istiqamətlərdən biri olmalıdır.

Əməkdaşlıq formaları – müəllim-valideyn görüşləri, ailəvi tədbirlər və seminarlar, valideynlərin dərəcəkənar fəaliyyətlərə cəlb edilməsi, davamlı ünsiyyət və məlumat paylaşımı (telefon, məktub, e-mail və s.) ola bilər.

Sosial inkişaf – uşağın cəmiyyətin üzvü kimi öz yerini tapması, sosial rolları mənimsəməsi, ətrafdakı insanlarla ünsiyyətə girmə və birgə yaşam bacarıqlarını əldə etməsi prosesidir. Bu inkişaf uşaqlıq dövründən başlayaraq həyat boyu davam edir. İbtidai və ümumi orta təhsil dövrü isə bu inkişafın əsas mərhələsini təşkil edir.

Şagirdin sosial inkişafının başlıca göstəriciləri bunlardır:

- effektiv ünsiyyət bacarıqları;
- məsuliyyət hissi;
- əməkdaşlıq və komanda işi;
- konfliktlərin dinc yolla həlli;
- empati qurmaq bacarığı;
- öz fikrini azad və hörmətlə ifadə etmək;

Ailə uşağın daxil olduğu ilk və ən mühüm sosial mühitdir. Bu mühitdə uşaq həyatın ilk illərindən etibarən əsas sosial bacarıqları öyrənir. Ünsiyyət qurmaq, münasibət formalaşdırmaq, emosiyalarını ifadə etmək və davranış qaydalarına uyğun hərəkət etmək kimi fundamental sosial vərdislər ilk olaraq ailə daxilində formalaşır. Valideynlər bu mərhələdə uşağın həyatında əsas yaradıcı model kimi çıxış edirlər. Uşaq valideynlərin bir-biri ilə və özləri ilə necə davrandığını müşahidə edərək bu hərəkətləri təqlid edir və sosial öyrənmə yolu ilə mənimsəyir.

Ailədəki emosional iqlim uşağın psixoloji inkişafında olduğu kimi, sosial inkişafında da həlledici rol oynayır. Əgər ailə mühiti sevgi dolu, anlayışlı və təhlükəsizdirsə, uşaq özünü qorunmuş və dəyərli hiss edir. Bu da onun özünəinam hissini gücləndirir, başqaları ilə sərbəst ünsiyyət qurmasına, münasibətlərdə açıq və dürüst olmasına imkan yaradır. Belə mühitdə böyüyən uşaqlar adətən əməkdaşlığa meyilli, paylaşmağı bacaran və sosial rolları mənimsəməyə hazır fərdlər kimi formalaşırlar.

Demokratik ailə modeli uşağın fikrinin dəyərləndirildiyi, sərhədlərin aydın, lakin məntiqi şəkildə qoyulduğu, cəzanın yerinə dialoqun üstün tutulduğu mühitdir. Bu cür tərbiyə şəraiti uşağın həm sosial, həm də emosional inkişafını təşviq edir. Uşaq başqalarının fikirlərini dinləməyi, öz fikrini hörmətlə bildirməyi və kompromisə gəlməyi öyrənir. Bu isə məktəbdə və gələcək cəmiyyət həyatında qarşılıqlı münasibətlərin uğurlu qurulmasının əsasını təşkil edir.

Əksinə, ailə daxilində zorakılıq, diqqətsizlik, laqeydlilik və ya avtoritar münasibətlər uşağın sosial inkişafını ciddi şəkildə zədələyə bilər. Zorakılıq yalnız fiziki deyil, həm də emosional və psixoloji (söyüş, təhqir, tənqid, sevgi və diqqət göstərməmək) şəkildə təzahür edə bilər. Belə mühitdə böyüyən uşaqlarda özünə inam azalır, təşəbbüskarlıq zəifləyir və ya tam əksinə olaraq, aqressiv və üsyankar davranışlar artır.

Bu kimi hallarda uşaq öz hissələrini ifadə etməkdə çətinlik çəkə bilər, çünki ailədə emosiyaların ifadəsi ya qadağan olunub, ya da cəza ilə nəticələnib. Nəticədə uşaq ya daxilə qapanır, ya da davranışlarını qeyri-adekvat şəkildə – məsələn, sinif yoldaşlarına qarşı təcavüzkar münasibətlə ifadə edir. Bu cür uşaqlar məktəb mühitində dostluq münasibətləri qurmaqda, müəllimlərlə sağlam ünsiyyət formalaşdırmaqda çətinlik çəkirlər.

Bundan başqa, həddindən artıq sərt nizam-intizam olan ailələrdə uşaq davranış sərbəstliyi qazanmır, onlarda qərar vermə və məsuliyyət hissi formalaşmır. Hər zaman valideynin nəzarəti altında olan uşaq məktəbdə müstəqil davranmaqda çətinlik çəkir. Belə uşaqlar ya hər vəziyyətdə böyüklərin göstərişini gözləyir, ya da ani azadlıq şəraitində nəzarətsiz və uyğunsuz davranışlar sərgiləyə bilirlər.

Təcrübələr göstərir ki, sağlam sosial inkişaf keçirməyən uşaqlarda:

- sosial izolyasiya (özünə qapanmaq, oyun və fəaliyyətlərdən uzaq durmaq);
- aqressivlik və impulsiv davranışlar;
- müəllim və ya yoldaşlarla konfliktlər;
- qaydaları pozma və itaətsizlik kimi hallar müşahidə oluna bilər.

Bu səbəbdən valideynlər uşağın sosial və emosional ehtiyaclarına həssas yanaşmalı, onlara açıq ünsiyyət imkanları yaratmalı və müsbət davranışları model olaraq nümayiş etdirməlidirlər. Unudulmamalıdır ki, ailədə formalaşan bu ilkin davranış və münasibət nümunələri uşağın məktəbə və cəmiyyətə uyğunlaşmasını, dostluq münasibətləri qurmasını və sağlam sosial şəxsiyyət kimi yetişməsinə birbaşa müəyyən edir. Məktəb, uşağın ailədən sonra daxil olduğu ikinci mühüm sosial mühitdir. Burada o, müəllimlərlə, sinif yoldaşları, məktəb rəhbərliyi ilə ünsiyyət qurur. Məktəb, eyni zamanda, sosial qaydaların öyrənilməsi, kollektiv davranışların inkişaf etdirildiyi bir məkandır. Müəllimlər bu prosesin əsas tənzimləyicisidir. Onlar sinifdə tolerantlıq, əməkdaşlıq və məsuliyyət mühitini formalaşdıraraq sosial bacarıqların inkişafına birbaşa təsir göstərirlər.

Əgər müəllimlər şagirdlərlə demokratik və hörmətə əsaslanan münasibətlər qursa, uşaqlar da bir-birinə qarşı eyni münasibəti göstərməyə meyilli olurlar. Bununla yanaşı, məktəbdə təşkil edilən qrup işləri, layihə əsaslı öyrənmə, sosial tədbirlər və kollektiv oyunlar sosial bacarıqların təkmilləşdirilməsində mühüm yer tutur.

Məktəb və ailə birgə, əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərdikdə, uşağın inkişafı üçün iki əsas təsir dairəsi – ailəvi tərbiyə və məktəb mühiti bir-birini tamamlayan və uzlaşdırılmış şəkildə fəaliyyət göstərmiş olur. Bu uzlaşma uşağın həm təlim-tərbiyə prosesində, həm də sosiallaşma mərhələsində ardıcıl, sabit və aydın signal-lar almasına şərait yaradır. Belə şəraitdə uşaq həm evdə, həm də məktəbdə eyni dəyərlərlə – məsələn, hörmət, əməkdaşlıq, məsuliyyət, dürüstlük və qayda-qanuna riayət ilə qarşılaşdığı üçün, bu dəyərləri mənimsəməkdə çətinlik çəkmir və onların həyatında nə üçün vacib olduğunu daha yaxşı dərk edir.

Bu baxımdan ailə və məktəb arasında funksional əməkdaşlıq uşağın sosial bacarıqlarının, emosional sabitliyinin və şəxsiyyətinin inkişafında mühüm rol oynayır. Elmi tədqiqatlar və empirik müşahidələr göstərir ki, məktəblə fəal əlaqədə olan valideynlərin uşaqları:

- dərslə daha məsuliyyətli və ciddi yanaşır, çünki təlim-tərbiyə prosesinin həm evdə, həm də məktəbdə izlənildiyini dərk edirlər;
- daha güclü ünsiyyət bacarıqları nümayiş etdirir – fikirlərini ifadə etməkdən çəkinmirlər, dostluq münasibətləri qurmağa meyilli olurlar və sosial proseslərdə özlərini daha inamlı aparırlar;
- özlərinə güvən səviyyələri yüksək olur – çünki həm valideynlərindən, həm də müəllimlərindən davamlı dəstək və diqqət alırlar;
- cəmiyyətə inteqrasiya olunmaqda daha uğurlu olurlar – çünki sosial qaydaları daha yaxşı mənimsəyirlər və müxtəlif sosial mühitlərə daha rahat uyğunlaşa bilirlər.

Belə uşaqlar ümumiyyətlə, daha açıq fikirli, əməkdaşlığa meyilli və sağlam psixoloji fonla seçilirlər. Onların məktəbdəki uğuru yalnız akademik göstəricilərlə deyil, həm də sosial nüfuzları, müəllim və yoldaşlarla münasibətləri ilə ölçülür. Bu da onların gələcəkdə daha uğurlu və balanslı fərdlər kimi formalaşma ehtimalını artırır.

Əksinə, məktəb və ailə arasında əlaqənin zəif və ya natamam olduğu hallarda, uşaq müxtəlif və ziddiyyətli davranış mesajları ilə qarşılaşa bilər. Məsələn, evdə sərbəstliyə icazə verilən uşaq məktəbdə sərt qaydalarla rastlaşarsa və ya əksinə, bu, uşağın daxili konfliktlər yaşamasına səbəb olur. Bu ziddiyyətlər nəticəsində uşaq davranışlarında qeyri-sabitlik, qərarlılıq və uyğunlaşma çətinlikləri ilə üzləşə bilər. Hətta bəzi hallarda uşaq ailə və məktəb arasında “seçim etmək” məcburiyyətində qalır, bu isə onun psixoloji sabitliyinə mənfi təsir göstərir.

Belə vəziyyətlərdə uşaqlarda aşağıdakı problemlər müşahidə oluna bilər:

- psixoloji gərginlik və emosional narahatlıq (təzyiq altında hiss etmək, təşviş, özgüvən əksikliyi);
- davranış pozuntuları – məktəbdə qaydalara əməl etməmək, aqressivlik, sinifdən yayınma və s.;
- akademik geriləmə – motivasiyanın azalması, dərslə marağın itməsi, tapşırıqların mütəmadi yerinə yetirilməməsi;

- sosial təcrid – dost qazanmaqda və münasibət qurmaqda çətinliklər, ya da əksinə, zərərli sosial qruplara qoşulma riski.

Bu səbəbdən təhsil siyasətində və məktəb rəhbərliyində ailə-məktəb əlaqələrinin sistemli şəkildə təşkili xüsusi diqqət tələb edir. Müəllimlər və valideynlər arasında qarşılıqlı hörmətə və ortaq məqsədə əsaslanan əməkdaşlıq formaları – o cümlədən, valideynlərlə müntəzəm görüşlər, birgə tədbirlər, ailəvi maarifləndirmə proqramları uşağın inkişafında mühüm körpü rolunu oynayır.

Yekun olaraq qeyd etmək olar ki, məktəb və ailə arasında səmərəli əməkdaşlıq, uşağın tək-cə təhsil uğuruna deyil, həm də şəxsiyyət kimi formalaşmasına, sosial uyğunlaşmasına və gələcək həyat keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu iki sosial institutun qarşılıqlı dəstəyi və ortaq məqsəd ətrafında birləşməsi, uşağın sabit və dəyərlərə əsaslanan bir mühitdə yetişməsinə təmin edir.

Elmi yeniliyi. Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, məktəb-ailə əməkdaşlığının şagirdin sosial inkişafına təsiri sistemli və kompleks şəkildə təhlil olunmuş, bu əməkdaşlığın tək-cə akademik nəticələrə deyil, eyni zamanda uşağın emosional sabitliyi, ünsiyyət bacarığı və sosial uyğunlaşmasına təsiri elmi əsaslarla izah edilmişdir. Mövcud pedaqoji və psixoloji yanaşmalar fonunda, məktəb və ailənin koordinasiyalı fəaliyyəti yeni aspektlərdən araşdırılmışdır.

Praktiki əhəmiyyəti. Araşdırma nəticələri təhsil işçiləri, valideynlər və məktəb rəhbərləri üçün praktik tövsiyələr təqdim edir. Məktəb-ailə əməkdaşlığının gücləndirilməsi şagirdin sosial bacarıqlarının inkişafını dəstəkləyir, valideynlərin təhsildə fəal iştirakını təşviq edir və müəllim-valideyn münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinə real zəmin yaradır.

Nəticə. Nəticə etibarilə, məktəb və ailə arasındakı əməkdaşlıq şagirdin yalnız akademik deyil, eyni zamanda sosial inkişafında da mühüm rol oynayır. Həm ailə, həm də məktəb bu prosesi müstəqil deyil, birgə şəkildə idarə etməlidir. Valideynlərin məktəb həyatına aktiv şəkildə cəlb olunması, müəllimlərin isə valideynlərlə açıq və davamlı ünsiyyət qurması şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasına, cəmiyyətə sağlam və məsuliyyətli bir fərd kimi yetişməsinə böyük töhfə verir.

Ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan gəncliyi 2011-2015-ci illərdə” Dövlət Proqramı, Bakı: 2011-ci il 7 iyul. 17 s.
2. Abbasov A.N., Əlizadə N. O. Pedaqogika: Orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Mürtəcim, 2010, 320s.
3. Ağayev A., Talıbov Y. T., Eminov A.İ., İsayev İ.N. Pedaqogika, “Adiloğlu” Bakı: 2006, 360 s.
4. Əhmədov H. M. Azərbaycan məktəbi və pedaqoji fikir tarixi, dərslik, “Elm və təhsil”, 2014, 432 s.
5. Abbasov A.N., Məmmədzadə R., Məmmədli L.A. Pedaqogika: Müntəxabat. Bakı: Tərcümə və nəşriyyat- poliqrafiya mərkəzi, 2021, 608.
6. Burns R., (2001). Curriculum renewal: Curriculum mapping. A chapter in the Curriculum Handbook. Alexandria, VA: Association for supervision and Curriculum Development.
7. Erikson, H.L. (2001). Stirring the head, heart and soul: Refining curriculum and instruction (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Corwin.

Lamiya Aliyeva

Summary

THE IMPACT OF SCHOOL-FAMILY COLLABORATION ON STUDENTS' SOCIAL DEVELOPMENT

In modern education, student development encompasses not only academic success but also emotional and social well-being. This study explores the role of school-family collaboration in shaping the social development of students. It emphasizes that coordinated efforts between school and family – especially during primary and secondary education – create a stable environment for children to acquire essential life skills such as communication, empathy, responsibility, and conflict resolution. The research identifies that children raised in harmonious school-family systems tend to demonstrate better self-confidence, emotional stability, and social adaptability. Furthermore, the study provides practical recommendations for educators and parents to enhance cooperation, contributing positively to a student's holistic development.

Ламия Алиева

Резюме

**ВЛИЯНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ ШКОЛОЙ И СЕМЬЁЙ
НА СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ**

В современной системе образования акцент делается не только на академические успехи, но и на эмоциональное и социальное развитие учащихся. В данной работе рассматривается влияние взаимодействия между школой и семьёй на формирование социальных навыков у детей. Особое внимание уделяется важности согласованных действий родителей и учителей в период начального и среднего образования. Исследование показывает, что при активном взаимодействии семьи и школы у детей формируются уверенность в себе, стабильность в поведении и успешная социальная адаптация. Также предлагаются практические рекомендации для педагогов и родителей с целью укрепления партнёрства в интересах всестороннего развития ребёнка.

Rəyçi: dos. V.Bəşirov